

JAN ZOUHAR

ARTHUR SCHOPENHAUER A ČESKÉ MYŠLENÍ

Arthur Schopenhauer umírá v roce 1860. V té době i v letech následujících je české myšlení až na výjimky ovlivněno především herbartismem a později pozitivismem. Od konce 60. let se však Schopenhauerovo jméno začíná v české filozofické literatuře objevovat. Gustav Adolf Lindner vydává v roce 1868 spis *Das Problem des Glücks* (český překlad *Záhada štěstí*, 1931), ve kterém reaguje na Schopenhauerův pesimismus a usiluje o jeho překonání. Od roku 1874 do roku 1884 vychází ve čtyřech svazcích práce Františka Čupra *Učení staroindické*, jeho význam u vznikání a vyvinování názorů zvláště křesťanských a vůbec náboženských, která i pod Schopenhauerovým vlivem analyzuje náboženství pomocí srovnávací metody. Schopenhauer významně ovlivnil Miroslava Tyrše, jehož práce *Dějepisný úvod ve filozofii Arthura Schopenhauera* zůstala ovšem v rukopise. K seznámení s Schopenhauerovými názory přispěl v 70. letech i brněnský kněz a profesor Karel Šmídek (1818—1878) svými příspěvky v *Časopise Matice moravské*. V roce 1875 nabídl T. G. Masaryk stať o Schopenhauerovi Václavu Vlčkovi do časopisu *Osvěta*, ale článek nebyl přijat. Přes odmítavé Masarykovo stanovisko k Schopenhauerovi ukazují některé rozborů Masarykovy spisu *O studiu děl básnických* (1884) i částečné vlivy Schopenhauerovy filozofie, zejména pokud jde o charakteristiku uměleckého poznávání jako bezprostřední, nejvyšší formy lidského poznání. K Schopenhauerovi zaujal odmítavý postoj rovněž Josef Durdík v práci *O módní filozofii doby naší* (1883). V roce 1904 vychází spis Ladislava Klímy *Svět jako vědomí a nic*, který je, podobně jako i další Klímovo dílo, i pod Schopenhauerovým vlivem. V roce 1909 vydává K. Marek Souhrn *Filozofie Schopenhauerovy*. V prvních třech desetiletích našeho století se ze Schopenhauera více překládalo. V příloze *České mysli 1911—1917* vychází překlad Schopenhauerova spisu *Svět jako vůle a představa*, když předtím v roce 1882 vyšel překlad Schopenhauerových aforismů *Z moudrosti života*. V roce 1911 vychází česky Schopenhauerova *Metafyzika lásky*. František Čáda vydává v roce 1917 spis *R. Wagner a Schopenhauer*. V roce 1919 vychází překlad *O animálním magnetismu*

a magii. Schopenhauerem je ovlivněn profesor pražské právnické fakulty Emil Svoboda ve svém spise *Myšlenky o právu, etice a náboženství* (1920). J. L. Fischer vydává v roce 1921 práci *Arthur Schopenhauer, geneze díla. Příspěvek k genezi tvorby* a v roce 1923 překlad části *Světa* jako *vůle a představy* a druhého svazku *Parerg a paralipomen* pod názvem *Génius, umění, láska, světec*. V roce 1927 vychází překlad *Eristická dialektika*, v roce 1929 *O ženách*, v roce 1931 *O smrti*. Schopenhauera připomíná ve spisku *Ideové kořeny současného umění* v roce 1929 Václav Černý. V *České mysli* v roce 1935 publikoval Jaromír Červenka pojednání *Schopenhauer jako předchůdce Freudovy sexuální teorie*. Schopenhauerovu vlivu u nás se věnoval Zdeněk Nejedlý v práci *T. G. Masaryk. Po 2. světové válce se Schopenhauerem zabýval mj. Ivan Dubský (Pronikání marxismu do českých zemí, 1963, Hlavní tendence buržoazního myšlení období rozmachu průmyslové revoluce, FČ 1958) a Jiřina Popelová (v práci Rozpad klasické filozofie, 1968).*

Necháme-li stranou historicko-filozofické spisy (Fr. Krejčí aj.), informativní články, marginální zmínky nebo projevy sympatií, vyvstává před námi zjednodušeně schéma: Schopenhauer u nás ovlivnil zejména Miroslava Tyrše, zčásti Františka Čupra, Ladislava Klímu, Fr. Weyra a Vl. Kubeše, na druhé straně vyvolal odmítavé stanovisko např. u Josefa Durdika, T. G. Masaryka i v pozdější literatuře marxistické.

Na určité problémy narážíme, pokud chceme přesněji datovat období skutečného Schopenhauerova vlivu u nás. Je to fakticky století minulé, když i František Krejčí ve své práci *O filozofii přítomnosti* přiznává Schopenhauerově filozofii další perspektivy působení? Schopenhauer podle něho „dobře viděl vpřed, /.../ dobře pochopil vývoj, /.../ základní myšlenka jeho filozofie obsahuje jádro pravdy, jest skutečným pokrokem poznání /.../, jest života schopna a ... bude základem dalšího postupu“.¹

Česká společnost poslední třetiny 19. století, jakkoli žijící pocitem nerovnoprávnosti a křivdy v rámci rakousko-uherského státu, je společností vzestupu národní buržoazie, přesvědčené o perspektivě plně emancipovaného národa, opírajícího se o poznatky vědy, o pevný mravní řád a ideál, o vyspělou kulturu a umění. Tato společnost, přes závoj vlastenectví a vlastenčení nesporně hluboce vnitřní diferencovaná, neprožila zatím svou skutečnou revoluci. Čím mohl Schopenhauer, řečeno s Jiřinou Popelovou, ideolog porevoluční buržoazie, u nás přitahovat? Gnozeologickým subjektivismem, ontologickým iluzionismem, biologicky pojatým iracionalismem a naturalismem, vypjatým voluntarismem, bytostným pesimismem, aristokratickým estetismem, překonávání pudů cestou světecké askeze nebo osobnostními rysy? Víme však přitom, že Schopenhauerův vliv v oblasti kultury a umění byl nepoměrně větší než v odborné filozofii.

Zdeněk Nejedlý se ve své práci *T. G. Masaryk* vrací několikrát k Vlě-

¹ Krejčí, F., *O filozofii přítomnosti*. Praha 1904, s. 247.

kem odmítnutému Masarykovu článku o Schopenhauerovi a ukazuje, proč Masaryk Schopenhauera odmítá: „Bývalo by mu k jeho zavržení stačilo již to, že Schopenhauer byl ze spekulativní německé filozofie pokantovské, a dále i Schopenhauerův pesimismus, neboť nic mu nebylo, zvláště tehdy /.../ protismyslnější, než jakékoli popírání života, skepse, pesimismus. Ale Masaryk má nadto Schopenhauera v podezření, že jeho pesimismus je strojený, tak jako byl pesimismus oné módní společnosti.“² Na druhé straně není bez zajímavosti skutečnost, na kterou upozornil Ivan Dubský,³ že v českém sociálně demokratickém tisku je A. Schopenhauer vysoce ceněn, že se v něm objevuje doporučení, aby Schopenhauerovy spisy byly vydány v knižnici obdobné Matici lidu, že Schopenhauer je zde řazen k předním myslitelům a že spor o tom, zda může sociální demokracie na Schopenhauera vůbec navazovat, se objevil až kolem roku 1910.

Čím tedy Schopenhauer zaujal, čím naše myšlení inspiroval? Připomeňme si tři aspekty, které pokládáme za nejvýraznější: pesimismus, voluntarismus a esteticismus.

1. František Krejčí ve své Filozofii přítomnosti uvádí, že důsledkům Schopenhauerova názoru se sice vzdává „dobrá polovina našeho nitra“, že nás však nutí „všímání si těch stránek života, před nimiž bychom rádi zavřeli oči. Jakožto protiváha proti falešnému optimismu, který raduje se ze života, pokud jest zdrojem požitku a rozkoší, a který upravuje život společnosti, aby ten zdroj hojně prýštil vstříc několika tisícům vyvolených, kdežto nepřehledné zástupy jsou odkazovány se svými nadějemi na štěstí do říše mimosvětské, jakožto protiváha proti takovému optimismu může pesimismus schopenhauerovský přispět k pravému pochopení života, k opravě společenského zřízení a k uvědomění si zásad pravé ušlechtilé humanity /.../ Filozofie Schopenhauerova jest výstražný hlas těm, kdo na ideály humanity zapomínají v opojení moci a slávy světské /.../, jest útěchou malým lidem vyrovnávajíc společenské tísnivé rozdíly vědomím společné bídy, společné marnosti všeho snažení.“⁴ Schopenhauerův pesimismus je transformovaně vnímán jako svého druhu žádoucí skepticismus a sociálně kritický postoj, Krejčí chápe Schopenhauerovo učení i jako výzvu samotné filozofii, aby se „opět smířila se životem“.

2. Pokud jde o voluntarismus, Schopenhauer je někdy u nás chápán (např. M. Tyršem) jako filozof, který inspiruje myšlenky plného života, životní síly a vůle. Jiného druhu je schopenhauerovská inspirace L. Klímy. Není sporu o tom, že Klíma byl Schopenhauerovým a také Nietzscheovým voluntarismem ovlivněn — vůle je u něho hybnou silou vědomí, světové substance, rozložené do atomů vědomí. Jsou zde však značné

² Nejedlý, Z., *T. G. Masaryk*. Praha 1949, s. 371.

³ Dubský, I., *Pronikání marxismu do českých zemí*. Praha 1963, s. 290—291.

⁴ Krejčí, F., c. d., s. 241—242.

rozdíly: Schopenhauerova vůle je slepá, je to pud, zatímco Klímova vůle je vědomá, od vědomí neodlučitelná, sama je vědomím. Rozborem Klímovy filozofie i se zřetelem k jeho vztahu k A. Schopenhauerovi se u nás v návaznosti na J. Zumra v poslední době zabýval J. Svoboda.⁵ Ukázal, že Klíma stejně jako Schopenhauer vychází ze stejného principu, ale zatímco Schopenhauer pokládá za nejvyšší, čistě poznávací bytost člověka, který svou vůli popře, Klíma naopak považuje absolutní uskutečnění jediné vlastní vůle za naplnění smyslu existence. Obecněji je možno říci, že princip vůle je u nás spíše chápán jako princip motivace lidského jednání.

3. Je známo, že v Schopenhauerově systému má oblast umění a estetického specifické postavení. Umění (více než filozofie) umožňuje jedinci vymánit se (i když pouze přechodně) z nadvlády pudových sil, nazírat estetické formy bez vztahu k životním zájmům a potřebám. Umělecké poznání vede ke skutečnému obrazu světa, k postižení světa v jeho podstatě. Neopírá se o intelekt podřízený vůli, ale o intuici. Tato intuice je však pouze vlastností géníů.

Je to nesporně aristokratický esteticismus, ale např. v Tyršově pojetí se mění v projekt vytváření lidové národní krásy a síly. Připomeňme např. Tyršovu studii Jaroslav Čermák v Osvětě (roč. 8, 9), kde je malíř líčen jako opravdový tvůrčí duch, který se řídí „tajemným popudem vlastního génia, sám dospěl k zralosti a našel pravý životní úkol svůj“. Velkým umělcem se stává až tehdy, když je „jedním z oněch vyvolenců ideje, která jej v službu svou povolala“,⁶ rozumějme ideje národní. Tyrš žádá, aby umění naplňovalo tuto ideu, a to mu zaručí jeho velikost, aby zobrazovalo život práce a povinnosti, přispělo k ozdravení společnosti, k všeobecnému povznesení. Schopenhauerovsky vykládá Tyrš vývoj a smysl umění: „Začínám všechen postup dějepisný chápat co jediný souvislý proces, jenž konečně ku spasení tihne, a spasení to jest zničení všeho chtění a přivedení u stav, jež třeba Nirvanou nazvati můžeme. Předtucha spásy té jest mi umění. Každý v pravdě velký výtvar umělecký ničí chtění naše, pouhé zírání, pouhé patření v nás zbývá.“⁷

Estetično mívá tematicky, jako předmět přemýšlení, obecně významnou roli ve filozofických systémech.⁸ Prokazuje to právě Schopenhauer, u kterého má estetično jako protiklad vůle dokonce úlohu jednoho ze základních metafyzických principů. A v tomto smyslu Tyrš Schopenhauerův podnět pochopil a využil.

Osudy Schopenhauerova učení u nás potvrzují tezi, že v našem prostředí to byl mnohdy právě iracionalismus a volutarismus, který zaujal

⁵ Svoboda, J., *Ladislav Klíma — filozof smířlivého vzdoru*. Filozofický časopis 1980, č. 5.

⁶ Tyrš, M., *Úvahy a pojednání o umění výtvarném*. Praha 1901, s. 69.

⁷ Tamtéž, s. 69.

⁸ Mukařovský, J., *Význam estetiky*. In: *Studie z estetiky*. Praha 1966, s. 61.

a inspiroval kulturu více, než pozitivisticky orientovaná filozofie. Nepůsobil však většinou přímo, bezprostředně, ale zpravidla v různých modifikacích, výkladech, proměnách, způsobech čtení. Nelze navíc zapomínat, že u nás souběžně působil Schopenhauer a Nietzsche a že Nietzscheův vliv v mnohém Schopenhauera překrýval.

České myšlení je svým charakterem v podstatě pozitivně humanistické, což vedlo k určité rezistenci vůči některým Schopenhauerovým myšlenkám. Není však sporu o tom, že Schopenhauerova kritika náboženství a morálky zaujala českého myslitele dlouhé období zraňovaného malosti českých poměrů a odhodlávajícího se k jejich kritice. Jak to vyjádřila Jiřina Popelová, Schopenhauer působí na kulturní atmosféru jako ironický glosátor krize epochy a jejích paradoxních situací.